

ВИДАВНИЦТВО
„ЗНАТТЯ ТО СИЛА!”

ОТО БАУЕР

ШЛЯХ ДО СОЦІЯЛІЗМУ

ПЕРЕКЛАВ

ПЕТРО ДІДУШОК

БЕРЛІН — КИЇВ

Накладом Закордонного Бюро У. С. Д. Р. П.

1920.

ОТО БАУЕР

ШЛЯХ ДО СОЦІЯЛІЗМУ

ПЕРЕКЛАВ

П. ДІДУШОК

diasporiana.org.ua

БЕРЛІН — КИЇВ

Накладом Закордонного Бюро У. С. Д. Р. П.

1920.

З М І С Т.

	Стор.
1. Політична і соціальна революція	3
2. Соціалізація великої промисловости	8
3. Організація промисловости	13
4. Робітничі ради	18
5. Соціалізація великої земельної власности	23
6. Соціалізація селянського хазяйства	27
7. Соціалізація ґрунту і домових хазяйств	33
8. Соціалізація банків	36
9. Експропріяція експропріаторів	40
10. Передумови соціалізації	44

Шлях до соціалізму.

Політична і соціальна революція.

Політична революція скинула з престолу монарха, знищила палату панів, скасувала по всіх краях та громадах упривільзоване виборче право. Всі політичні привілеї знищено. Всі громадяне без різниці клясів, стану, полу являються тепер громадянами рівного права.

Але політична революція не є ще повна революція. Вона нищить політичне поневолення, але лишає незмінним економічний визиск. Капіталіст і робітник — вони є перед законом рівні, вони користуються рівними політичними правами, але все таки один зостається капіталістом, другий робітником; один зостається паном фабрик і копалень, другий бідним і безборонним, як церковна миша.

Політична революція не нищить економічного визиску, навпаки, якраз в ній дається він найбільше відчувати. Чи на це ми зломили всемогутню силу монарха, аби підпорядкувати себе всемогутній силі капіталізму? Чи на це ми зломили силу генералів, бюрократів, февдалів, аби стати невірниками банкірів, картельних та біржових магнатів? Таке питання ставлять робітничі маси. Половина революції родить волю до цілої. Політичний переворот збуджує стремління до соціальної перебудови. З побідою демократії починається боротьба за соціалізм.

Побіда демократії в середній Європі є плодом війни, наслідком розгрому центральних держав. Війна знищила воєнну силу обох мілітарних монархій, виврвала у буржуазних держав їхні засоби примусу і таким чином привела демократію до перемоги. Але та-ж сама війна викликала також й нечувані економічні зміни; ці зміни роблять соціалізм необхідною konieczністю.

Чотири і пів року народи не будували домів, а жили в стрілецьких ровах; не виробляли машин, а займалися доставкою гранатів і шрапнелів; не обробляли поля, а обслуговували гармати. Від нашої землі було забрано всі сирівці, панні фабрики знищено, наші залізничні обезцінено, наша одіж і білізна стали лахміттям — ціле багатство громадянства зруйновано. Через війну стали народи бідними, певимовно бідними.

Всі народи збіднили, але народи середньої Європи куди більше других. Бо ми переможені. Ми будемо переможцям платити воєнні відшкодовання, виплачувати контрибуції. Ми бідні, але мусимо ще й з нашої бідноти платити надмірні податки для других, для переможців! Ми будемо працювати. Але для чого? Перш за все мусимо працювати, аби почистити нашу обезцінену землю від бур'янів, аби знищені машини замінити новими, аби наші збіднілі залізничні привести до порядку. А після цього муситимемо працювати, аби виробляти всі ті товари, якими ми будемо платити дань нашим переможцям. Чи в таких умовах стане ще у нас стільки робочої сили, щоби виробляти в належній кількості всього того, чого потребуємо ми для самих себе: харч, одіж, білізну і помешкання?

Будемо бідні, певимовно бідні. Чи можемо ми при такій нужді ще дозволити собі розкіш, аби великим панам, баронам, буйним воєнним спекулянтам та незадоволеним рент'ерам з продуктів нашої праці платити також дань? Чи може народ, який так збіднів, винести ще на своїй шкурі те, щоби незначний продукт його праці було так несправедливо поділено?

Ми є надто бідні, щоби ще ділити прибуток з нашої праці з капіталістами та великими земельними власниками-панами. Вже досить того, що ми мусимо в формі воєнного відшкодовання платити дань чужим капіталістам; ми не можемо поруч з ними бути ще данниками власних капіталістів. **Єдиний** вихід з нашої економічної нужди є соціалізм! Війна, яка привела демократію до побіди, примусила нас стати на шлях соціалізму.

Але як ми можемо дійти до соціалістичного ладу? Яким шляхом можемо ми фабрики і копальні, ліси і поля, велику земельну і капіталістичну власність, яка сьогодні належить капіталістам і великим панам-дукам, перевести на власність цілого народу?

Політична революція може бути ділом одного дня. На місце монархії — республіка, на місце привілеїв малої групи — рівноправність усіх; все це було ділом **одного** удару, **одної** великої години. Є люди, які думають, що так само скоро, так само зразу, як політична революція — може відбутися і соціальний переворот. Що в один день можуть робітники заволодіти всіма фабриками, копальнями, торговими домами, банками, панськими дворами, капіталістів та їх директорів просто прогнати; що таким чином те, що ранком було власністю капіталістів і великих панів, стане ввечері власністю працюючого люду. Чи ж це так дійсно? Чи ж може соціальна революція відбутися так скоро і просто?

Наш добробут залежить від двох причин: перша — скільки добра загалом **витворюється** в краю, і друга — як цей запас добра **роспреділяється** поміж ріжними клясами краю. Соціалізм хоче в корні змінити поділ запасу добра. Сьогодні дрібний капіталіст, який одержав свою власність від свого батька, одержує багато більший прибуток з запасу загального добра ніж як найпильніший і найліпший робітник. Таких ріжниць не знатиме соціалістичне громадянство. Але й воно певно не зможе зовсім рівно поділити добро. І воно

мусітиме краще нагороджувати роботящих, ніж лінивих, бо тоді б не було багато добре працюючих. І воно повинно буде більше нагороджувати винахідників нових знаряддів праці, людей, які вказують нові шляхи в народньому господарстві, ніж тих, котрі механічно виконують свою працю; інакше ніхто не старатиметься про поліпшення і удосконалення засобів праці. Але в соціалістичному громадянстві більшу платню матимуть тільки ті, які покладуть дійсні заслуги для громадянства—не набуті від предків великі земельні лани, не здобуті дурно у спадщині капітали. Так отже соціалізм змінить **поділ** економічного добра загалу. Але це може принести користь робітничим масам тільки тоді, коли одночасно з цим не зменшиться **продукція** цього економічного добра. Бо коли в соціалістичному громадянстві виріб економічного добра зменшиться на половину, то тоді пролетаріят в цьому соціалістичному громадянстві буде жити не ліпше, а може навіть багато гірше, ніж під пануванням капіталізму: навіть найбільше справедливий поділ не допоможе нічого, як що треба було б ділити дуже мало. Цим саме определяється завдання соціалізму: він мусить так улаштувати поділ економічного добра, аби продукція його на цьому не потерпіла!

Ми стали невимовно бідні. В наслідок обезцінення нашого цілого економічного апарату, в наслідок недостачі сирівця і ослаблення людських продукційних сил, ми виробляємо куди менше, ніж в мирні часи. Але виробляючи менше, менше і зуживаємо. Чим менша продукція громадянства, чим менше його економічне багатство, тим менше при справедливому поділі припадає кожному його членові, тим менше може кожен зуживати і користуватися. В такий час ми мусимо старатися, аби не зробити чогось такого, що могло б ще більше знищити наш продукційний апарат, ще більше утруднити здобування сирівця, ще більше обмежити нашу продукцію, а через те також й зменшити плоди нашої праці. Наша бідність примушує нас спра-

ведливо унормувати поділ економічного добра, але вона примушує нас також так переводити цю зміну, щоб продукція цього добра від цього не постраждала.

Уявім собі, що одного гарного дня, робітники заволоділи підприємствами, що вони прогнали капіталістів, їхніх діректорів та урядовців і самі переняли керівництво цими підприємствами. Такий переворот, звичайно, був би можливий тільки шляхом кривавої горожанської війни; війна ця знищила би засоби продукції, машини, залізничий матеріал і т. п.; наші і так вбогі засоби продукції ще більше збідніли би. Чужоземний капіталістичний світ не дав би нам сирівця, якого ми доконче потребуємо і одмовив би в кредиті, без якого ми не можемо одержувати сирівець; Америка та союзники (антанта) ще й блокували б нас; наші підприємства мусили би за браком сирівця і далі не працювати. Діректори, інжинери, хемики, техники, управителі майна, урядовці підприємств і всіх торговельних галузів, які тільки за капіталістичного ладу змогли здобути своє професійне знання, відмовилися би співробітничати з нами; чи могли би самі робітники вишукувати джерела сирівців і організувати складну роботу в сучасному великому підприємстві, в якому робітник виконує лиш малу частину загальної праці і через те лиш малу частину цієї праці розуміє? Самі робітники, захоплені горожанською війною, не мали би ні спокою, ні знання до такої складної роботи; інтензивність праці впала би дуже низько. Наслідком цього було би те, що виробляли би куди менше, ніж зараз. Правда, поділ добра був би більше справедливий, але поодинокий робітник не одержував би більше, а навпаки, навіть куди менше ніж тепер, бо витворювано би менше, а через те і менше було би чого і ділити. Народ, котрий чекає від соціалізму поліпшення свого становища, дуже розчарувався би, а це кинуло би його в обійми капіталістичної контрреволюції.

Отже не таким шляхом можемо дійти до соціалізму. Ми мусимо вибрати зовсім иньший шлях. Ми

мусимо пляново, організаційною роботою, крок за кроком, свідомо йдучи вперед, будувати поступово соціалістичне громадянство. Всі наші зв'язані з собою заходи мусять нас привести до соціалістичного ладу і повинні бути заздалегідь добре обдумані; вони мусять не тільки упорядкувати справедливий поділ економічного добра, але також удосконалити його продукцію; вони не сміють нищити капіталістичної організації продукції, не будуючи рівночасно соціалістичної організації, яка змогла би щонайменше зрівнятися з капіталістичною продукцією. Політична революція була продуктом діла насилля, соціальна революція може бути лише ділом будуваної організаційної роботи. Політична революція була ділом кількох годин; соціальна революція буде ділом відважної, але разом з тим обдуманого-розумної праці багатьох років. Цей погляд немає нічого спільного з ілюзіями вузкозорого ревізіонізму чи реформізму вчорашнього і передвчорашнього дня. Цей останній вірив, що громадянство зможе мирно „дорости“ до соціалізму без насильної революції. Це, звичайно, була помилка. Бо передумовою соціальної революції є здобуття пролетаріатом політичної влади; а пролетаріат може здобути державну владу тільки революційними засобами. Але після здобуття політичної влади, перед пролетаріатом стає зовсім нове завдання, якого не можна вже виконати тими засобами, які підходили для політичної революції. Бо, як сказав Маркс, політична революція може лиш „увільнити елементи budouчого громадянства“; але збудувати з цих елементів нове громадянство — таке завдання може бути виконане не боротьбою на вулицях, не горожанською війною, а творчою, законодавчою, адміністраційною працею.

Соціалізація великої промисловости.

Соціалізацію народнього хазяйства належить починати з великої індустрії: індустрії вугільна і рудяна,

залізна і сталева мусять бути соціалізовані в першу чергу. Це суть галузі індустрії, соціалізація яких може бути найлегше переведена, бо в цих галузях промисловости вже здавна продукція є сконцентрована в небагатьох великих підприємствах, якими легко можна керувати з **одного** місця. І до того ще це є такі галузі індустрії, соціалізація яких є конечна; бо хто володіє вугіллям та залізом, той панує над цілою індустрією.

Соціалізація починається з **вивласнення** (експропріяції): держава проголошує закон, по якому дотепершні власники великої індустрії тратять свою власність. Дотепершні власники мусять отримати **відшкодування**, бо було би несправедливо ограбити акціонерів вугільних і залізних копалень і заводів тоді, як всі другі капіталісти осталися б і далі в посіданню своєї власности. Але кошти відшкодування, які держава мусить заплатити дотеперішнім власникам великої індустрії повинні бути заплачені загалом капіталістів і великих земельних власників. Для цієї мети встановляє держава для всіх капіталістів і великих земельних власників **поступову віддачу майна**, а прибуток з цього має бути вжитий на заплату відшкодування вивласненим акціонерам великої індустрії. Таким чином вивласнені акціонери не терплять ніякої кривди: за заводи одержують вони їх повну вартість, а зі свого майна тратять вони тільки ту частину, яку вони, як і всі другі капіталісти, мусять віддати державі в формі поступової передачі. Але за те працюючий люд зовсім дурно стає господарем великої індустрії, бо не народ, а капіталістичні кляси платять відшкодування.

В чиїх же руках повинно лежати керівництво усупільненою індустрією? В руках уряду? Зовсім ні. Коли уряд опанував би всіма підприємствами, тоді він став би занадто сильним як в відношенню до народу, так і до його представництва; таке зміцнення сили уряду було би небезпечно для демократії. А одночасно з цим уряд не міг би добре адмініструвати усупільненою індустрією; ніхто гірше держави не керує

індустріальними підприємствами. Через це ж ми, соціал-демократи, все жадали усупільнення, а не удержавлення індустрії. Але хто ж все таки повинен вести усупільнену індустрію, коли цього не повинен робити уряд?

Зараз керівниками великих індустріальних підприємств являється адміністраційна рада-управа, вибрана акціонерами. Також і в будуччині кожна усупільнена галузь індустрії буде вестися адміністраційною радою, але ця рада буде вибрана вже не капіталістами, а представниками тих громадських кол, яких завдовольняє соціалізована галузь індустрії. Перш за все **робітники, служачі і урядовці**, котрі працюють в цій галузі індустрії; далі **консументи-споживачі**, котрі потребують цих виробів індустрії, а врешті **держава**, як представник цілого народу. Через те адміністраційна рада соціалізованої галузі індустрії буде складатися таким чином: одну третю адміністраційної ради складатимуть організації робітників і організації служачих, які працюють в даній галузі індустрії. Другу третину ради складатимуть представники консументів (споживачів). І так, наприклад, в вугільній промисловості раду творитимуть частинно представники споживачів, частинно споживчі товариства, як організації споживачів домашнього вугілля, частинно промислові організації споживачів промислового вугілля. Врешті третю третину адміністраційної ради складатимуть представники держави. Частину з їх іменуватиме міністр фінансів, аби були захищені інтереси державної каси, часть їх будуть вибирати установчі збори (парлямент, чи сойм), аби таким чином були захищені загальні економічні інтереси народу. Представники робітників і служачих з одного боку і споживачів з другого боку мусять берегти свої інтереси, бо одні будуть домагатися високої платні, другі низьких цін. Представники держави будуть посередниками і судьями поміж обома сторонами.

В такий спосіб збудована адміністраційна рада промислової галузі буде виконувати такі функції: при-

значення керуючих урядовців, встановлення цін на товари, утворювання колективних договорів поміж робітничими організаціями та організаціями служачих, розпорядження що до чистого прибутку і рішення про більші видатки на поширення підприємства. Мусить бути вжито спеціальних заходів, аби адміністраційні ради при назначенню головних урядовців не рішали цього по своїм особистим, або партійним інтересам, а вибирали б найбільш здатних техніків, інженерів і хемиків. Це можна б було найкраще забезпечити таким чином: науковий світ технічних інститутів і головні урядовці-техніки цілої промисловости складають колегію; ця колегія має, перед кожним іменованням відповідального головного урядовця соціалізованої промисловости, поставити свої внесення; після того адміністраційна рада даної промислової галузі іменує відтак запропонованого кандидата. Подібно тому, як сьогодні міністр просвіти назначає професорів університету на внесення професорської колегії, так само директори соціалізованих заводів повинні бути назначеними адміністраційною радою на внесення колегії відомих техніків краю. Під доглядом таким шляхом вибраних директорів будуть в будуччині технічні та торговельні служачі обслуговувати заводи; всяка бюрократизація адміністраційної організації повинна бути безумовно усунена.

В який спосіб робітничі ради будуть співробітничати в справі поодиноких підприємств — про це говоритимемо пізніше в окремому розділі.

Соціалізація має подвійну мету: вона повинна з одного боку поправити долю робітників і служачих, які працюють в соціалізованій промисловій галузі, з другого боку вона повинна дати в розпорядження цілого народу прибутки, якими досі користувалися виключно капіталісти. Тут виникає питання, як мусить бути поділений чистий зиск з соціалізованих підприємств. Звичайно, одна частина чистого зиску повинна бути кожного року зужита на те, аби удосконалити

і поправити продукційний апарат промислової галузі. Рента чистого зиску буде поділена між державою та робітниками, служачими і урядовцями, які працюють в даній галузі промисловости. Кожна особа, яка працює в даній галузі промисловости, має право на певну частину чистого зиску; цим підноситься зміст праці і побільшується її інтензивність.

В той спосіб переведена соціалізація великої промисловости принесе користь цілому народові. Вона дасть державі без обтяження споживачів нові доходи. Вона забезпечить працюючим в великій промисловости вплив на її ведення та певну частину її чистого зиску. Вона дасть можливість споживачам вугілля та заліза впливати на продукцію цього добра. При всьому цьому технічний поступ промисловости не буде гальмуватися, інтензивність праці зростатиме, а через те також і кошти продукції будуть зменшуватися.

Але не для всіх галузей промисловости підходить ця форма соціалізації. В де-яких галузях індустрії треба буде робити инакше. Держава їх соціалізує і віддає в аренду великим закупочним установам споживчих товариств або союзам сільсько-господарчих кооперативів. Отже, наприклад, держава віддасть в аренду миловарні і свічові заводи організаціям споживачів, фабрики знаряддя сільським кооперативам. В арендному договорі буде встановлена не тільки арендна платня, яку кооперативи муситимуть платити державній скарбниці, але також буде забезпечено робітникам та служачим заарендованих промислових галузей вплив на керування заводами і участь їх в чистому зискові.

Другі ж заводи можуть бути найкраще соціалізовані повітами і громадами. Держава дасть право повітовому і громадському представництвам, очевидно вибраним на підставі загального і рівного виборчого права, соціалізувати ті галузі промислу, які служать для місцевих потреб. Так, наприклад, шосейні і місцеві залізничні шляхи, візницькі підприємства, електричні станції, млини, молочарні, пивоварні, цегельні і т. п. Відшко-

довання дотеперешнім власникам буде, звичайно, в тому випадкові зовсім инакше урегульоване, ніж при соціалізації через державу; бо повіти і громади не можуть провести віддачі майна через те, що капітал громад та повітів, які це зробили би, до них не повернувся би. Через те держава мусить зобов'язати власників комуналізованих підприємств прийняти як відшкодовання власницькі папери, які давали би їм право на одержування певноозначеної частини з доходів комуналізованих підприємств. За громадами і повітами признається право виплатити таким шляхом взяті на себе борги на протязі 20 чи 30 літ. Як мине цей час, комуналізовані підприємства вже не будуть більше обтяжені ніякими податками на приватний капітал.

Так отже можна буде соціалізувати різні галузі промисловости в ріжний спосіб. Але є ще дуже багато галузей промисловости, які ще зовсім не дозріли до соціалізації. Ми муситимемо їх найперше організувати, аби підготувати їх соціалізацію.

В такий самий спосіб, як різні галузі промисловости, можуть бути соціалізовані і поодинокі галузі торгівлі. Держава може, наприклад, звичайно тоді, коли на світовому ринку запанують знову нормальні відносини, — соціалізувати велику торгівлю кави, какао, чаю, вовни і т. п. Тій самій адміністраційній раді, яка веде краєві копальні вугілля, може бути переданий і ввіз закордонного вугілля. Держава може дати громадам право комуналізувати великі склади товарів і деякі капіталістичні тороговельні підприємства; наприклад, громади мусять обов'язково взяти на себе скупку худоби.

Організація промисловости.

Як ми вже вказали, тільки велика промисловість, в якій продукція є сконцентрована в небогатових великих підприємствах і яка опанована акційними товариствами, являється дозрілою до соціалізації вже зараз.

Коли промисловість ще є розбита на багато малих і середніх підприємств, то являється неможливим керувати ними колективно, себ-то з **одного** місця. В підприємствах, в яких не директори та урядовці, але самі підприємці мають технічний і торговельний провід — не можна їх усунути без шкоди для самої продукції, позбавляючи її фахового керівника. Більшість галузей промисловости ми ще не зможемо соціалізувати зараз, а спочатку ми мусимо їх ще організувати, аби таким чином пляново підготувати їх майбутню соціалізацію.

Конечність організації промисловости давно вже передбачали і самі підприємці. Для цієї мети вони злучилися в картелі. Картелі усунули конкуренцію поміж підприємцями і таким чином зберегли великі зайві видатки конкурентної боротьби (реклами, агенти, комісіонери і т. п.). Вони сконцентрували продаж товарів в картельних бюрох, перетворили торговців в чистих агентів картельного бюро і через те також основно обмежили силу і зиск торговельного капіталу. Врешті вони урегулювали також висоту продукції, унормували продукцію поодиноких підприємств і таким чином так пристосували продукцію до потреб, що можна було уникати, або бодай змягчувати кризи. Але все то, що з такою користю робили картелі — громадянство мусіло надзвичайно дорого оплачувати. Бо картелі надзвичайно піднесли силу промислового капіталу як в відношенню до споживачів, так і в відношенню до робітників. На споживачів накладено надмірно великі ціни — насильна дань, — а проти промислового робітника став непоборимий ворог — організована сила капіталу.

Підчас війни повстали нові організації промисловости: воєнні товариства в Німеччині і централі та воєнні союзи в Австрії. І вони також проявили певну корисну діяльність. Завдяки примусовому обмеженню потреб і пляновому поділові запасів удержували вони нижчі ціни, ніж це було би можливо при вільній торгівлі. Але і ця діяльність мусіла бути дорого оплачена: деякі централі були нічим іншим, як державно

організованими примусовими картелями, як наприклад, централі для спирту. Другі були нічим іншим, як реквізичійним знарядям воєнної влади, як наприклад, централі для вовни-сукна.

Наше сучасне завдання не може лежати в тому, щоби знов зовсім знищити організацію промисловости і вернути назад до необмеженої вільної торгівлі. До ідеалу манчестерського лібералізму, до ідеалу вільної конкуренції нема вже більше шляху, і навіть такі партії, як християнські соціалісти, які вирости спочатку на боротьбі проти манчестерського лібералізму, самі тепер вернулися до ідеалу „вільної торгівлі“. Не про те повинно йти сьогодні, щоби усунути організацію промисловости, а про те, щоби на місце капіталістичної організації промисловости урядити таку, яка обслуговувала би потреби цілого народу. Поскілки функції картелів і централей економічно корисні, постільки і будучі організації промисловости мусять також виконувати ці функції, але вони мусять їх виконувати не в інтересах капіталу, як картелі, не в інтересах мілітаризму, як централі, а в інтересах громадянства.

Для цієї мети повинен бути накладений обов'язок на всі підприємства в поодиноких галузях промисловости стати членом промислового союзу; ці промислові союзи повинні зайняти місце картелів і всяких централей. Але ці промислові союзи не будуть ведені, як картелі, приватними підприємцями, або, як централі, передані під урядування бюрократії, яка нездатна регулювати економічної діяльності. Вони будуть ведені адміністраційними радами, в яких повинні гуртуватися представники всіх тих громадських кол, потреби яких повинна обслуговувати дана галузь промисловости. Отже на чолі кожного промислового союзу буде стояти адміністраційна рада, яка приблизно повинна бути складена таким чином: $\frac{1}{4}$ членів ради складатимуть представники держави; один з цих представників може бути іменований міністерством торгу і промисловости, другі повинні бути обрані народними зборами (парламентом,

соймом), хочай би і не з поміж своїх членів. Їх завдання — заступати в раді інтереси держави і народного хазяйства. Другу четверть членів ради складатимуть представники споживачів. Для тих галузей промисловости, які продукують вироби домашнього ужитку, представників іменуватимуть споживчі товариства; для галузей, які виробляють сирі матеріяли і знаряддя праці, представників іменуватимуть організації промисловости, які цих товарів потребують. Третю четверть членів ради складатимуть представники робітників, служащих та урядовців, які працюють в даній галузі промисловости; їх вибиратимуть робітничі союзи і організації служащих. А останню четверть членів ради складатимуть представники підприємців організованої галузі промисловости. Таким чином буде гарантія, що діяльність адміністраційної ради буде йти на користь не лише самим підприємцям, але також загалу народніх мас. Цим власне будуть відрізнятися промислові союзи будучини від картелів минулого і централів сучасного.

Які же завдання матимуть ці промислові союзи? Перш за все вони мусітимуть старатися, аби технічний розвиток індустрії йшов вперед, аби були зменшені кошти продукції. Вони улаштуватимуть і будуть удержувати будівничі бюро, лябораторії і установи для досліду матеріалів (Materialprüfungsanstalten). Вони видаватимуть закони про норми і типи товарів; тепер вільна конкуренція веде до того, що у вільному продажі появляється безліч найріжнородніших взірців товарів, а організація старатиметься, щоби вироблювалося менше ріжних взірців і типів, через що кожний вибраний взірець буде заготовлений в більшій кількості і тому буде багато дешевший. Далі промисловий союз буде провадити спеціалізацію поодиноких галузей промисловости: він буде наказувати, що певний товар може бути вироблюваний тільки в одній, другий тільки в другій фабриці. Це уможлиблює перехід до масової продукції, до автоматизованого способу продукції, а тим

самим і до збереження робочої людської сили. Таким чином промислові союзи основно зменшать кошти продукції і уможливлять удосконалену продукцію.

Промислові союзи зможуть далі централізувати, звичайно де цього вимагатимуть обставини, сирівці, розпреділяти ці сирівці поміж поодинокими підприємствами, концентрувати в своїх бюрох продаж готових товарів. Таким чином вони збережуть громадянству кошти конкуренційної війни між підприємцями. Вони регулюватимуть висоту продукції і тому захищатимуть її від економічних кріз. Врешті вони встановлятимуть тверді ціни на товари; склад адміністраційних рад дає гарантію за те, що ціни товарів будуть такі, що дохід підприємців буде приблизно вирівнюватися з певним, означеним заробітком за вкладену в підприємство працю. Промислові союзи будуть також заключувати колективні робочі договори з професійними спілками і організаціями служащих; заключений промисловим союзом колективний робочий договір буде обовязковим для всіх підприємств даної галузі індустрії. Таким чином робітники і служачі матимуть діло не тільки з самими підприємцями, але з адміністраційними радами, в яких поруч з підприємцями засідатимуть представники парламенту, робітників та служащих.

Де законодавство вважатиме доцільним, воно забезпечить також державі певну часть чистого зиску з організованих підприємств. Як що промисловому союзіві вдасться основно унормувати кошти продукції товарів і через те збільшити дохід підприємців, то приріст з чистого зиску держава зможе одержати завдяки промисловому союзіві, котрий вона створила. В такій спосіб зможе держава забезпечити собі доходи з індустрії без необхідности обтяжувати споживачів.

Тільки в межах приписів, виданих промисловими союзами, може бути zostавлено керовництво певними підприємствами поодиноким підприємцям. Вони не будуть зразу зовсім усунені, вони будуть поставлені

під сильний контроль громадянства, як його уповноважені.

Найважніше завдання промислових союзів, однак, лежатиме в тому, щоби виріб сконцентрувати в підприємствах технічно найкраще улаштованих. Кожному промислому союзові буде дано право дати розпорядження, аби технічно недосконалі підприємства не працювали, а їх працю взяли на себе технічно добре обставлені заводи. Власники непрацюючих підприємств одержать відшкодування коштом тих підприємств, які взяли на себе їхню продукцію. Таким чином продукція буде згодом сконцентрована в небогатыох великих, технічно удосконалених підприємствах, а коли це буде зроблено, можна вже буде перевести соціалізацію промисловости. Тоді тільки можливо вивласнити підприємців і передати провід даної галузі промисловости безпосередньо адміністраційній раді промислового союзу, з якого потім можуть бути виключені представники підприємців. Організація індустрії в промислові союзи є отже переходовий ступінь до повної соціалізації промисловости.

Робітничі ради.

В державі демократія ще не є здійснена, коли найвища законодавча влада знаходиться в руках парламента, вибраного на підставі загального і рівного виборчого права. Демократія домагається також, щоби і місцева влада в краю, повіті і громаді перейшла в руки демократичного представництва. Так само не є ще здійснений демократичний економічний устрій, коли кожна галузь промисловости порядкується адміністраційною радою, зложеною з уповноважених представників народних мас, консументів-споживачів і робітництва. Економічна демократія вимагає також, аби і місцеве урядування поодинокими промисловими підприємствами було здемократизоване. Як вільна громада є підвали-

ною вільної держави, так і демократичний адміністраційний устрій є підвалиною демократичної організації цілого промислу.

Де робітничі організації взяли владу в свої руки, там вже давно покладена підстава під демократичний адміністраційний устрій. Абсолютизм підприємця зломилася сила робітничих організацій. Підприємець мусів ділити свою силу в заводі з довіреними професійно організованого робітництва так, як монарх в державі свою владу — з парламентом.

Але участь представників робітництва в урядуванні заводом є тільки фактична, а не юридично урегульована. Йде про те, аби цей фактичний стан ввести в певну юридичну форму, урегулювати його законом, аби покласти кінець всякій сваволі підприємців, всім хитанням в відносинах сили поміж капіталом та працею. Для цієї мети мусять бути обрані робітничі ради у всіх промислових, сільських, торговельних і транспортних підприємствах, в яких працює більш, ніж 20 робітників. Виборча система і права робітничих рад мусять бути законом унормовані. Право участі в виборах мусить бути визнане за всіма працюючими в підприємстві, чи то будуть фахові, чи не фахові робітники, служаші, чи урядовці. Поодинокі категорії можуть вибирати окремими куріями. Закон мусить признавати за таким чином обраними робітничими радами вплив на всі питання адміністрації підприємства, які торкаються інтересів робітників і служаших.

Робітничі ради таким чином будуть співділати при прийнятті і звільненні робітників. Вони будуть дбати, аби при обсаді робітничих місць були додержувані постанови колективних договорів і будуть могли боронити робітників від самовільних звільнень. Поскільки час праці і заробітна платня не встановлені колективним договором, мусять вони посередничати між підприємцями і робітниками. Головно робітничі ради будуть співділати при встановленні платні від

штуки і по підряду. Звичайне знесення системи підрядної (акордної) заробітної платні, якого жадає багато робітників, розуміється в теперешні часи не всюди можливе до переведення. Бо в такий час, як сьогодні, коли цілий народ дуже збіднів, ми мусимо покласти всі сили, аби піднести інтензивність праці і через те не можемо відкидати ніяких засобів, які потрібні, щоби забезпечити інтензивне використання часу праці; ми не можемо відкидати цих засобів тим більше, чим коротший час праці ми означуємо. Але, де по цій причині не можна скасувати системи підрядної (акордної) заробітної платні, ми повинні старатися знизити її небезпечні сторони. Усунення ж цих небезпечних сторін станеться тоді, коли встановлення висоти підрядного заробітку буде під контролем робітничих рад. Робітничі ради не зможуть переводити цього контролю, коли їм не буде дано право перевіряти заробітні листи, розрахунки (калькуляції) і білянси. Як що означення підрядної платні є можливе тільки за згодою робітничої ради, і коли робітнича рада, заки дасть свою згоду, зможе перевірити розрахунки підприємця що до заробітної платні, тоді система підрядної праці втратить багато зі свого небезпечного характеру. Робітничі ради будуть також допильновувати за тим органом, який міг би регулювати поділ капіталу і праці між поодинокими галузями продукції.

Далі завдання робітничих рад лежатимуть в тім, аби суперечки в підприємствах, будь вони між підприємцем і робітниками, між директором і робітниками, або поміж самими робітниками, полагоджувати і накладати карі на тих, які не слухатимуться законів, виданих при співробітництві тих же робітничих рад.

Далі робітничі ради будуть стежити за виконанням тих заходів, які мають на меті охорону робітників від нещасливих випадків і безпеки професійних хвороб. Своє завдання вони будуть виконувати разом з фабричними інспекторами: робити внесення і вносити скарги до інспекторів, повідомляти їх регулярно про гігієнічний

стан в заводах, дбати про виконання виданих інспекторами распоряджень.

До робітничих рад перейде далі керівництво тими інституціями підприємства, які безпосередньо і виключно обслуговують робітництво. Робітничі помешкання, заводські споживчі крамниці, заводські кухні, бібліотеки, театри і т. п. перейдуть під урядовання робітничих рад. Ці всі установи можуть і повинні бути забрані з під впливу і влади підприємців.

Як що робітничі ради будуть виконувати як слід ці свої завдання, то члени цих рад мусять бути забезпечені, щоби ця їхня праця не приносила би їм втрат. Подібно тому, як члени парламенту не можуть провадити своєї діяльності без забезпечення права своєї незайманности (імунітету), яке боронить їх від свавільної помсти бюрократії, так само і робітничі ради не можуть як слід виконувати своїх завдань, коли їх члени не матимуть певної свободи в відношенню до підприємця і його вчинків. Тому мусить бути встановлено законом, що кожен член робітничої ради тоді тільки може бути звільнений з своєї посади в заводі, коли, або професійним судом буде доведено, що він не виконує своєї праці з ретельністю звичайного робітника, або в своїй діяльності він так провинився, що підприємець має право звільнити його і без попереднього повідомлення.

Хоч як важний і широкий буде круг діяльності робітничих рад, все таки закон повинен встановити для них певні межі. Технічне і економічне ведення підприємств не може бути передане робітничим радам. Щоби продукція не понесла втрат, технічний провід мусить залишитися в руках техніків, інженерів і хемиків, а не робітничих рад. Але й економічний провід також ні, бо кожне окреме підприємство мусить порядкуватися не тільки в інтересах робітників, які в ньому працюють, але і в інтересах цілого народу. Залізниця є не тільки для самих залізничників, а мебельна індустрія повинна обслуговувати не тільки самих столярів, але також всі

широкі кола народу. Через те також ми хочемо передати і технічне і економічне урядування підприємств не робітничим радам поодиноких підприємств, а адміністраційним радам, в яких засідають і рішають поруч з представниками робітників, працюючих в даних заводах, і преставники держави і споживачів. Ми хочемо не синдикалізувати, а соціалізувати, це значить, віддати на власність кожному галузь промисловости не робітникам, в ній працюючим, а всі галузі промисловости віддати цілому народові, загалові працюючих. Через це технічний і економічний провід індустрії повинен бути переданий органам всього народу, а робітничі ради можуть лише їм допомагати, як підпорядковані місцеві органи, в урядуванні окремими підприємствами, подібно тому, як громади помагають державній адміністрації при урядуванні нею поодинокими частинами краю.

Розвиток економічного ладу йде слідом за розвитком державного законодавства. В державі ми пережили розвиток від абсолютизму, в якому рішав усе сам царь, через конституційну монархію, в якій влада поділена між царем і народним представництвом, до республіки, в якій вся влада лежить в руках народного представництва. Подібний шлях мусить перейти також і економічний устрій. Спочатку ми мали абсолютизм підприємця, котрий сам панував над підприємствами. З заведенням робітничих рад доходимо ми в фабриці до конституційної монархії: юридичне панування в заводі ділиться між підприємцем, який, як давній монарх, володіє заводом, і робітничою радою, яка являється парламентом робітників заводу. Після цього вже йде шлях до республіканського устрою промисловости. Підприємець зникає, технічний і економічний провід поодинокій галузі промисловости переходить в руки адміністраційної ради, яка складається з представників держави, споживачів і робітників, а місцеве урядування кожним підприємством ділиться між технічними урядовцями, яких іменує адміністраційна рада і робітничою радою, яку вибірають робітники підприємства.

Соціалізація великої земельної власности.

В старих часах земля була власністю народу. Зі зростом влади царів перейшла в їх руки влада і над землею, власністю народу. Царі наділювали землею своїх придворних панів, єпископів і попів і зобов'язували їх за це до служби по своїх дворах і в своєму війську. Февдальна система була ціли віки підставою держави. Але з кінцем середніх віків це впало. Земля, яку пани були одержали тільки як феудальну аренду, стала їхньою приватною власністю, необтяженою вже більш ніякими особистими зобов'язаннями, і вони поширили цю приватну власність також і на другі землі (альменди), які були ще власністю громад, і таким чином закріпостили селян. В такий спосіб повстала земельна велика власність. Стара земельна власність народу перейшла в руки шляхти і церкви. Найбільше і найважніше завдання соціальної революції лежатиме в тім, щоби відібрати для народу те, що було колись загальним добром.

Цей переворот не може бути зроблений одним заходом. Перш за все муситиме перейти в руки громадянства з рук приватних людей лісова власність. Наші ліси є найбільшим багатством нашої країни (Німецька Австрія). Через посідання лісів зможе народ распоряджати одною з найголовніших підстав свого народного хазяйства. При чому в першу чергу мусять бути соціалізовані всі надільні землі, земельна власність „мертвої руки“ і другі лятіфундії. Коли громадянство набере досвіду в урядуванні цими найбільшими добрами, воно зможе приступити до соціалізації решти великої земельної власности, починаючи від 100 десятин в гору. Соціалізація селянської посілости є, очевидно, виключена. Вона не тільки з соціального боку не бажана, але також з технічного боку неможлива до переведення.

Соціалізація великої земельної власності почнеться з вивласнення, яке можна перевести тим самим шляхом, як і вивласнення великої промисловості: поодинокі власники одержать відшкодування в повній вартості їх власності, але платня їм буде складена через поступову віддачу майна, яку мусять перевести всі землевласники. Але порядкування вивласненою землею мусить мати найрізноманітніші форми. Є певні частини землі, на яких можна вести раціональне велике хазяйство, наприклад, ліси. Але є також частини землі, на яких можна вести тільки малі хазяйства, наприклад, виноградники. Через вивласнення держава одержує в перший раз право розпоряджатися обома родами землі; вона буде володіти лісами, які сьогодні належать капіталістам і панам, як також і виноградними плянтаціями, якими сьогодні користуються приватні власники, церкви, монастирі та парафії. Але вона буде заводити зовсім різні хазяйства на одних і на других землях. Те, що найкраще підійде до ведення великого хазяйства, буде соціалізовано і ведено колективно, теж, що ліпше можна обробляти в малому хазяйстві, буде передано малим підприємствам.

Господарювання тією землею, яка дає більший дохід в **великому хазяйстві**, буде так організовано, як і в соціалізованій великій промисловості. Вивласнені землі будуть передані адміністраційним радам, які складатимуться з уповноважених повітового представництва в межах якого лежить земля, з теоретично і практично освічених хазяїнів, яких іменує повітова аграрна влада, з представників земельних робітників і служачих, які працюють на цій землі, і з уповноважених споживчих організацій повіту. Ця адміністраційна рада призначає, по предложенню повітової аграрної влади, урядовця землею, заключає колективні договори праці з земельними і лісовими робітниками, розпоряджається чистим зиском. Певна часть чистого зиску мусить бути віддана державі на інвестиційний фонд (удосконалення хазяйств); решта буде ділитися

поміж повітом з одного боку і робітниками і служащими з другого боку. Діяльність цих адміністраційних рад, які порядкують поодинокими земельними посілками, буде контрольована краєвими радами сільсько-господарчої культури, склад яких буде переведений так, як і в адміністраційних радах. Над ними в решті стоятиме державна сільсько-господарча рада, яка складатиметься з представників сільсько-господарчих вищих шкіл, сільських робітників і споживчих товариств. Ця державна земельна рада буде розпоряджатися і цим державним інвестиційним фондом. Вона рішатиме на яких маєтках переводити інвестиції і меліорації. Вона вирішить, в якому відношенню належить поділити землю на окремі сорти культури і таким чином буде дбати про те, аби різні потреби сільського і лісного господарства по можливості рівномірно задовольнялися.

Ті ж землі, які можуть бути краще використані в **малих хазяйствах**, ніж у великих, будуть поділені на парцелі і передані дрібним селянам і сільським робітникам. Але який юридичний характер матиме ця передача? Чи селяне і сільські робітники, які осядуть на цій землі, будуть вважатися власниками чи арендарями?

Коли селянин купує землю, він остається винним велику частину грошей. Він бере позику і мусить з року на рік з доходу землі оплачувати гіпотечні борги. Вмирає селянин, один з його синів переймає хазяйство, тим часом як решта рідні одержує грошеву винагороду. Їх борг мусить бути також оплачений з доходів землі, також для цього боргу вони мусять обтяжувати землю. Чим вищий дохід землі, тим вищі і ціни на землю. Чим більші ціни на землю, тим вищі і чинші, які селяне мусять щорічно платити. Спадають ціни сільсько-господарчих продуктів, то падає також і дохід з землі, і селянинові грозить небезпека, що він не зможе заплатити гіпотечних боргів; тоді він зовсім зруйнований, а земля йде на публичний продаж. Де дрібні селяне

є власниками землі, там держава не може знижувати цін сільсько-господарчих продуктів, цін найважливіших засобів до життя, без спричинення соціальної кризи в краю. Та сама небезпека загроджує при так званих рентових (арендних) хазяйствах. Селянин їми володіє не тому, що вкладає капітал, як покупну ціну, а тому, що він зобов'язується платити певну річну ренту. Рента ця встановлюється в залежності від продукції землі підчас її придбання. Вона буде надто низькою, коли потім продукція землі піднесеться, і високою, коли продукція землі зменшиться.

Навпаки, де селяне не є власниками, а тільки арендарями, там не має такої небезпеки. Бо арендну платню можна час від часу змінити: підносити, як що підноситься продукція землі, зменшати, як що продукція землі падає. Арендна система є через те краща, що держава може знижати ціни на харчові продукти, не завдаючи селянинові шкоди: бо немає ніякої небезпеки, коли за зменшенням цін на сільсько-господарчі продукти, понизиться і арендна платня. Арендна система має також і погані сторони. Арендар не є ніколи певний, чи зможе він удержати хазяйство в своїх руках і після скінчення арендного договору. Він боїться через те тратитися на удосконалення хазяйства, бо не певен, що одержить з цього прибуток. Отже ходить про те, аби найти таку юридичну форму, яка з одного боку забезпечувала би сільського господаря в володінні його майном і через те робила би можливими більш значні поліпшення, а з другого боку давала би можливість державі той чинш, який селяне мусять їй платити, встановляти відповідно цінам на сільсько-господарчі продукти, себ-то збільшувати його, як що ціни на продукти підносяться, і знижувати, як що падають. Найкраще цього можна досягнути заведенням доцільно складеного арендного права.

Отже вивласнену землю арендуватимуть сільські робітники і дрібні селяне; при виборі арендарів перевага дається людям, понищеним війною. Право аренди

є необмежене і може переходити на спадкоємців; аренда може бути тільки тоді знесена, коли фаховим судом буде доказано, що арендар не ходив коло землі з пильністю звичайного сільського господаря. Арендна платня буде що десять літ наново означувана повітовою аграрною владою; вона повинна бути така, щоби арендар і працюючі разом з ним члени його родини мали вистарчаючий заробіток. З арендного доходу одна часть припадає повітові, друга державному інвестиційному фондові. Державна сільсько-господарча рада, яка завідує інвестиційним фондом, даватиме арендарям меліоративні і інвестиційні позики.

Таким чином на вивласненій великій земельній посілости можна буде вести пляномірне господарство. Земельна рента, якою сьогодні користуються тільки великі земельні власники, припадатиме повітам і покриватиме в державі кошти місцевого урядування. Сільським робітникам буде забезпечений вплив на керування і участь в доходах великих комунально ведених хазяйств, а одночасно з цим десятки тисяч дрібних селян і сільських робітників матимуть забезпечене право спадкової аренди на других вивласнених землях. Споживачі одержать безпосередній вплив на сільсько-господарче ведення підприємств. Державний інвестиційний фонд, збільшений доходом з вивласнених земель, швидко зросте завдяки великій пляновій інвестиції і меліоративній нашій землі.

Звичайно, що ця реформа мусить бути сьогодні проведена тільки на землях, які належать до панів, церкви і капіталістів. Зовсім другим шляхом мусить бути організоване селянське хазяйство. Про це говоритимемо в слідуєчому розділі.

Соціалізація селянського хазяйства.

Існує дві форми власности на засоби праці: трудова власність і експлуатаційна власність. Селянин є власником землі, яку він сам обробляє, і жнива, плоди

якого є його власна праця. Це дійсна трудова власність. Великий земельний власник має великі простори землі, котрих він сам не обробляє, а доручає це другим людям, аби з доходу їхньої праці самому мати користь; акціонер є співвласником копалень, яких він ніколи і не бачив, промислових підприємств, в яких він ніколи не працював, і свій дохід тягне він з праці тих, котрі в них працюють; це є експлоатаційна власність. Соціалізм хоче знищити власність визиску, але не трудову власність. Земля панів, князів, церкви і капіталістів повинна бути соціалізована. Земля селянина повинна остатися його приватною власністю.

Але хочай селянське господарство мусить бути оперте на приватній власності землі, то все ж таки воно повинно вестися громадянством; підпорядковане пляновій діяльності громадянства, воно повинно служити загальному народові. Цього вимагають не тільки інтереси самого селянства, котре через активну допомогу і плянове ведення справи громадянством може використати всі здобутки новішого досліду в хазяйстві, збільшити продуктивність праці і таким чином піднятися до гідного людини життя; але також вимагають цього інтереси мійського і промислового населення, яке буде ліпше і по вигіднішим цінам забезпечене споживчими продуктами, як що вдасться підняти дохід селянської землі вище, ніж досі. Коли політика аграріїв бачила своє завдання в тому, аби забезпечити селянинові високі ціни на його продукти, то соціалістична аграрна політика мусить стреміти в першу чергу до того, щоби селянина вчити і дати йому змогу одержати з землі вищий дохід, ніж він мав до цього часу.

Для цієї мети мусять бути переведені основні зміни юридичного відношення до землі. Перш за все треба полекшити зібрання (коммасацію) селянської землі. В дуже великій частині нашого краю селянська власність є дуже роздроблена. Кожен селянин має багато, декілька десятків, дрібних шматків землі (парцель). Це треба знищити: селянин повинен свої розкинені пар-

целі вимінати на одну цілу рівної вартости. Досвід в Пруссії показав, що вже ця сама заміна власности вистарчає, аби не тільки основно зменшити тягар праці селян і кошти продукції землі, але також щоби значно збільшити дохід з десятини землі. Права користування і урядування спільною землею мусять бути урегульовані, вільний поділ спільної землі мусить бути знесений, права малих власників на дохід з загального і громадського добра мусить бути забезпечений. Селянські сервітути лісів і пасовиськ, які колись були власністю панів, мусять бути підчас вивласнення великої земельної власности наново урегульовані. Право полювання повинно дати виключно громадам. Нищення дикої звірини повинно бути строгим законом заборонено. Громади мають право на першу чергу при закупці всіх земель, які виставляються на продаж в районі їхньої громади.

Обтяжування землі боргами мусить бути заборонено. Існуючі борги мусять бути поступово переведені на безсрочні, так, аби сплачувати їх протягом кількох десятків літ річними внесками. Обезпечення страхування від вогню, граду, і обезпечення худоби повинно бути обовязкове, щоби селяне на випадок нещастя не були примушені обтяжувати свою землю новими боргами. Мусить бути заведене обовязкове обезпечення на старість.

Коли через ці реформи буде переведена раціоналізація селянського хазяйства, держава муситиме організувати окремі установи, завдання яких лежатиме в тому, аби привчити селян до ведення раціонального хазяйства. В кожному повіті буде створено повітову аграрну комісію, ведену теоретично і практично освіченими сільськими господарями. Для допомоги їй буде додана рада, обрана селянами повіту. Вона привчить селян через плянове навчання, улаштування і удержання зимових курсів, через господарські досвідні поля — до кращого господарювання їхнею землею. За згодою ради комісія видаватиме примусові приписи про поділ

землі на поодинокі категорії культури, про вибір засіву, про вживання штучного угноювання, про плодозміну, про вибір кормової худоби, про урядження стаєнь, про виживлювання худоби, про продукцію молока і т. п. Також за згодою ради комісія матиме право примушувати селян бути членами селянських кооперативів і до заведення коммасації (одрубів).

Важне завдання нової організації лежатиме в тому, що вона зовсім усуне приватну торгівлю і спекуляцію сільсько-господарчими продуктами. Перш за все продаж (збут) зерна буде організований колективно. Селяне і арендарі будуть зобов'язані закладати товариства по збуту зерна, а саме зерно, по скільки вони бажають його продати, віддавати тільки в ці товариства. Товариства збиратимуть зерно в відповідні магазини і продаватимуть державній централі по продажі зерна. Ця централія буде ведена управою, складеною на $\frac{1}{3}$ з членів установчих зборів, $\frac{1}{3}$ — сільсько-господарчих спілок і $\frac{1}{3}$ — споживчих товариств. Управа встановлятиме ціну, за яку вона купуватиме зерно від селянських товариств. Цю ціну вона встановлятиме без огляду на світову риночну ціну, а саме таку, аби селянам та їх родинам забезпечити достаточний заробіток. Чужоземне зерно централія купуватиме по світовій риночній ціні без мита. Зерно, без огляду на те, чи воно закордонне, чи краєве, буде віддаватися союзові млинів по середнім цінам; ця середня ціна буде така, що централія не діставатиме ніякого зиску.

Така організація збуту зерна матиме різнородні добрі сторони. В мирні часи поміж селян і споживачів втиснулася капіталістична торгівля, яка забірала у селян зерно по низьким цінам, а продавала його городам по високим; тепер ця міжторгівля загине. Біржова спекуляція зерном стане неможлива. Питання мита на зерно тратить своє значіння. До цього часу ціна краєвого зерна определялася ввозовою ціною закордонного зерна; через це держава не могла забезпечити селянам вищої ціни, ніж була світова ціна зерна, без

одночасного піднесення ціни на закордонне зерно, аби таким чином оплатити мито. Цього тепер не буде. Держава зможе, але тільки тоді, коли на світовому ринкові запанують нормальні відносини, купувати зерно від своїх селян по вищим цінам, від закордонних селян по нижчим, а продавати його споживачам по середнім цінам. Але з другого боку наша організація буде основно відрізнятися від воєнно-господарчого монополію. Бо вона буде побудована не на бюрократичній системі, а на демократичній, на селянських спілках, і вона, звичайно, коли мине цей тяжкий час і світова торгівля буде вільна, не матиме права реквізіції, а лише монополію на збут того зерна, яке селяне бажають добровільно продати.

Таким же шляхом можна буде усунути приватну торгівлю худоби, молока і других продуктів сільського хазяйства. Селяне віддають свої продукти спілкам, членами яких вони мусять бути обов'язково, а ці передають їх громадам і споживчим товариствам.

Згодом з'явиться можливість соціалізувати також і гіпотечні (земельні) банки. Коли держава матиме в своїх руках земельні банки і товариства обезпечень, вона зможе також упорядкувати і земельний кредит відповідно до сільсько-господарчих відносин. Коли гіпотечний кредит буде відкритий виключно з огляду на аренду, то держава буде відкривати меліораційні гіпотеки перш за все там, де продукція землі краще всього може піднятися, або де буде можливість забезпечення найконечніших потреб споживачів. При тому право розпорядження земельними банками може привести також ще до усунення багатьох тяжких по своїм наслідкам порядків, бо держава як що не єдиний, то все таки найсильніший віритель земельних банків, матиме можливість увільнити селян від земельних боргів і встановити на їх місце ґрунтовий чинш, висота якого буде означена по мірі платездатности поодинокого селянина і який можна буде по мірі змін ціни землі що десять літ змінити.

Багатому селянинові буде приписано законом вносити ґрунтовий податок (чинш) вищий, звичайно, від дотеперешніх земельних податків; за те, одначе, бідний селянин буде звільнений, його земельний податок буде нищий, ніж його сьогоднішній земельний борг, яким обтяжене його хазяйство. Таким чином вирівнюються на селі класові суперечности. Але одночасно з цим держава матиме змогу і поліпшити долю мійського населення. Сьогодні держава не зможе занадто понизити ціни на зерно, худобу, молоко і т. п., бо тоді селяне не зможуть платити своїх земельних податків, вони будуть знищені. Але, коли на місце земельних податків державою будуть встановлені ґрунтові (на садибу) податки, то держава зможе понизити ціни на сільськогосподарчі продукти, як що тільки вона відповідно зменшить і ґрунтові податки.

Таким шляхом громадянство переведе соціалізацію сільського хазяйства. Сільське хазяйство отже буде усуспільнене без знесення права власности на ґрунт (садибу) і землю. Держава через реформу земельної власности, через діяльність повітових управ, через плянові меліораційні кредити, зраціоналізує і побільшить продукцію сільського хазяйства і піднесе продукцію землі, що лежить як в інтересах самого селянства, так і в інтересах мійських споживачів. Одночасно з цим держава зможе урегулювати з одного боку ціни на знаряддя праці, які селянин мусить купувати, і розмір ґрунтового податку, який він мусить платити, з другого боку встановити ціни на продукти, які селянин продає. Через це держава зможе урегулювати і висоту доходів селянства; вона зможе так їх упорядкувати, що село не буде визискувати города, ні город села.

В той спосіб встановиться соціалістичний лад без знесення приватної власности на землю і ґрунт (поле і садибу), який упорядкує і поведе за собою і широкі робітничі маси нашого селянського народу.

Соціалізація ґрунту (садиби) і домових хазяйств.

Найхарактеристичнішою рисою капіталістичного ладу є нагромадження великих народніх мас в великих городах і промислових районах. По мірі зросту населення великих міст і промислових районів зростають ціни на помешкання, ґрунтова рента і вартість землі. Коли власники ґрунту і поля в наслідок зросту населення одержують незаслужений дохід, широкі маси мусять жити в тісних перегружених казармах. Переповнення помешкань є найбільша небезпека для людського здоровля, джерело страшного поширювання туберкульозу, ослаблення молодіжі, знищення родинного життя. Війна тільки ще збільшила ці небезпеки. Пять літ не будовано ніяких домів; багатьом громадам грозить через це брак помешкань. Кошти будування дуже піднеслися. Насовується небезпека, що, коли буде знесено закони про наймання помешкання, то плата на них страшно зросте. Здоровля мас через війну зовсім знищене; зараз найбільш пекуча справа — це розв'язання питання з помешканнями.

В цьому питанню велике завдання лежить на громадах; держава мусить дати громадам тільки юридичний засіб для виконання цього завдання. Для цієї мети держава дасть громадам право експропріювати городську будівляну землю і всі наємні дома даної городської округи. Дотеперешні власники, звичайно, мусять одержати відшкодовання. Як відшкодовання, вони одержать цінні папери, які дають їм право одержувати певну частину з доходу комуналізованої землі. Як що це буде законом унормоване, то кожна громада може вільно взяти в своє володіння ще не забудовану землю, а також і вже існуючі дома для найму, звичайно тоді, коли вона вважатиме це корисним. Як би якийсь город боявся, що наслідком політичних та економічних змін буде зменшуватися кількість його населення, то тоді, звичайно, ледве чи найшов би він

потрібним забірати землю на власність громади. Але городи, які можуть чекати побільшення їхнього населення, заберуть землю по теперешнім цінам, аби таким чином приріст вартости землі, викликаний зростом населення, не збогачував би більше приватних підприємців, а припадав би весь громаді.

Держава мусить признати за кожним горожанином право виступити проти громади судово, як що остання не дасть йому відповідного для його життєвих інтересів помешкання, або призначить не відповідну місцевим відносинам платню. Коли буде визнане таке „право на помешкання“, кожда громада муситиме дбати, щоби нове будівництво пристосувати до зросту потреби в помешканнях. „Право на помешкання“ примусить ті громади, населення яких зростає, скористатися правом вивласнення городських будівельних земель, і ці землі самим забудувати, або право будови передати окремим людям і будівничим товаристам, і то таким чином, аби приріст відповідних помешкань йшов в такій мірі, як цього потребує населення.

Далі держава мусить встановити наємну платню в комунальних домах. За основу мусить бути взята те, щоб платня за малі помешкання, майстерні і торгові склепи була така, аби тільки покрити їх самовартість. Громади не повинні мати користь з найму цих помешкань. Тільки розкішні і великі помешкання та великі склади даватимуть право громаді накладати вищу платню, і дохід, який вони з них матимуть, може бути вжитий на вирівняння платні за малі помешкання, або на задоволення загальних потреб громади.

Врешті держава мусить корінно змінити право найму. В домах, які належать до громади, мусить бути встановлено, що наємцеві помешкань, майстерень і торгових складів — можна відмовити тільки тоді, коли перед управою по справі помешкань буде доказано, що в найманих помешканнях не поводяться як належить, що наємці порушують порядок і спокій, або що вони по своїй вині не хотять платити.

Дуже важно також урегулювати урядування комунальними помешканнями. Є немислимо, щоби велика громада могла керувати всіма наємними домами з одного місця. Необхідно віддати це урядування самим наємцям. Урядування поодинокими домами буде передане домовим комітетам і ці вже будуть дбати про порядок, чистоту і добрий стан помешкань, тим більше, що за всяку шкоду відповідає сам наемець і всяка поправка буде проводитися за його кошти відповідно його платні.

Але ці ради наємців переймуть на себе ще й другі обовязки. Вони матимуть право для полекшення праці жінок улаштувати в поодиноких домах, або в кількох разом, центральні кухні, пральні, ogrivальні, салони, кімнати для науки дітей, спільні, їдальні, читальні і салони для дорослих дітей, а для ведення цих установ наймати відповідну прислугу. Кошти на це будуть давати самі наємці по мірі висоти їхньої платні за помешкання. В такій спосіб будуть частинно соціалізовані домові хазяйства; багато завдань, які сьогодні виконує кожде хазяйство, з окрема можна буде передати спільним радам наємців і їх органам кількох хазяйств. Працюючі жінки не будуть вже виконувати подвійної праці хазяйки дому і свого стану. Про дітей будуть більше дбати ніж зараз; коли мати йде на завод, або в бюро, вона не покидатиме дітей самих, тільки під охороною вчителюк, нанятих радою наємців, в улаштованих для цього помешканнях. Також і мущини, завдяки частинній соціалізації домових хазяйств, матимуть вигідніший захисток. Тоді як сьогодні робітник мусить проводити вільний час для відпочинку в кімнаті, яка є одночасно і кухнею і кімнатою для відпочинку, тоді як він сьогодні завдяки таким непривітним домовим обставинам часто мусить втікати в коршму — в новому соціалізованому хазяйстві він найде крім свого помешкання також і читальню, і кімнату для забави і заняття, в яких він зможе мило відпочити.

Таким чином соціалізація городської будівельної землі корінно змінить умови життя широких народніх мас. Коли будівельна земля і наємні дома перейдуть у власність громад, тоді не буде більше бездомних, бо тоді кожний матиме право домагатися по суду відповідного помешкання. Тоді не буде „підвишки“ тому, що громада буде встановляти наємну платню відповідну тільки дійсним її видаткам, зріст населення не буде мати, як досі, тих наслідків, що арендна платня буде побільшена. Одночасно з цим не буде вже більше відмовлення, бо громада матиме право тільки тоді відмовити наємцю, коли він не буде в потрібній мірі пильнувати помешкання. Не буде більше сваволі властителя, інспектора, або правителя домом; на їх місце будуть ради, вибрані самими наємцями. Врешті не буде більше неприємного, важкого хатнього хазяйства: малі помешкання поодиноких родин будуть замінені спільними помешканнями, спільними установами, зробленими для всіх демократичними організаціями наємців.

Соціалізація банків.

Всі свободні капітали промисловців, купців і земельних власників, всі малі збереження і всі гроші, яких власники не можуть ужити, нагромаджуються в банках. Так отже банки мають постійно в своєму розпорядженню масу чужих грошей і це дає їм колосальну силу в громадянстві. В останньому десятилітті до війни банки взяли в своє володіння всю велику промисловість; над промисловцями сидів, як пан, фінансовий капітал. Хто хотів тоді провадити соціалізацію промисловости, міг слушно думати, що найкраще її починати від банків. Бо коли громадянство опанувало би банками, в його руках опинилася би також і промисловість.

Але війна основно змінила економічні функції банків. Підчас війни банки стали таким значним

зряддям державного кредиту, що наслідком цього їхні другі функції одійшли в другий бік. По суті підчас війни буливони нічим іншим як реквізіційними установами воєнної влади з завданням переводити реквізіцію всіх вільних грошей на воєнні справи. Через це ж найбільша частина активів банків складається зараз з державних боргів і з облігацій на державні позички. Соціалізація банків не мала би сьогодні такого значіння, як в мирні часи. Тепер, коли ми потребуємо чужоземного кредиту для відбудови нашого народнього хазяйства, соціалізації не можна перевести так легко і з такою користю, як це було би в мирні часи. Соціалізація нашої промислової продукції не може отже починатися з соціалізації банків,

Ми з початку зліквідуємо всі воєнні операції банків, дамо їм змогу увійти в нормальну мирову колію їхніх операцій і їх розвивати, заки приступимо до соціалізації. Соціалізація банків не зможе бути початком всього діла соціалізації; навпаки, вона мусить бути закінченням, укоронуванням цієї останньої.

Соціалізація банків має зовсім інше завдання ніж соціалізація великої промисловости і великої земельної власности. Тут йде не про те, аби землю і засоби праці передати в володіння громадянства, але про те, аби сила, яку мають банки завдяки можливості розпорядження чужими капіталами, була вирвана з рук фінансового капіталу і передана на власність громадянству. Через те тут не треба користуватися експропріацією; бо буде добре й те, що сила, яку сьогодні мають акціонери банків через вибрану ними адміністраційну раду буде передана представникам широких народніх мас. Це буде тоді, коли законом буде встановлено, що члени адміністраційної ради кожного великого банку вибіраються не загальними зборами акціонерів, а установами, покликаними законом до сих виборів. Наприклад, закон може встановити, що $\frac{1}{3}$ членів адміністраційної ради кожного великого банку вибірають установчі збори (парлямент), а $\frac{2}{3}$ вибіраються про-

мисловими союзами, сільсько-господарчими кооперативами, споживчими товариствами, професійними організаціями і організаціями служачих. Така юридична форма складу адміністраційної ради вистарчить, аби владу над мільярдами, яку сьогодні мають банки, соціалізувати.

Коли банки не будуть вже опановані своїми великими акціонерами, а представниками широких народніх мас, тоді можна буде легко злучити всі великі банки в один національний банк. Цей банк буде центральним урядованням цілого кредиту в краю. Звичайно, треба буде старатися, аби до ведення банку були покликані найбільш здібні фаховці. Можливо це буде зробити так, що буде створено якусь колегію, яка робитиме пропозиції що до призначення головних директорів національного центрального банку. Така колегія повинна бути складена з видатних державних фінансистів, з головних директорів промислових союзів і великих торговельних організацій, з представників наукового світа торговельних шкіл і з представників урядовців банків; коли треба буде призначити директора національного центрального банку, колегія робитиме відповідні внесення, а адміністраційна рада національного центрального банку переведе призначення запропонованого кандидата.

Злука всіх великих банків в один центральний банк, ведений найвизначнішими фаховими силами і контрольований представниками цілого народу мала би дуже великі наслідки. Через те, що згинула би конкуренція поміж банками, упала би висота відсотків (процентів). Через те, що центральний банк стояв би в безпосередньому звязку зі всіма власниками краю, він не користувався би більше біржою, аби збувати цінні папери; біржа втратила би тоді свої економічні функції, а разом з цим і своє дотеперішнє значіння. Вся та сила в індустрії і гірничному промислі, якою користувався до цієї пори фінансовий капітал, перейшла би в руки демократичних кол громадянства.

При уділюванні кредиту банк міг би допомагати споживчим товариствам, сільсько-господарчим кооперативам і промисловим кооперативам робітників в розвитку їх власної продукції і таким чином стати важним чинником соціалізації багатьох галузей промисловости.

Але завдання національного центрального банку на цьому не обмежувалося би. Він міг би стати найвищим провідним органом цілого народнього хазяйства, тим органом, який міг би регулювати поділ капіталу і праці поміж поодинокими галузями продукції.

Сьогодні капіталіст має свободу уживати свій капітал, як він хоче. Ніхто йому не вказує на що власне він повинен ужити свій капітал, чи на засновання фабрики заліза чи цегельні, мануфактурної фабрики чи гути (вироблення скла). Громадянство не має органу, який регулював би поділ капіталу поміж ріжними галузями продукції. Через те постійним явищем являється те, що в одні галузі продукції вкладається багато капіталу, а в другі мало. Капіталісти, напр., закладають цементові заводи і тільки тоді, коли заводи вже готові, вони дізнаються, що ринок не потребує стільки цементу. Будівляні підприємства припиняють будівничу діяльність і в короткому часі бачуть, що побудовано менше домів ніж потрібно було. Найважнішою причиною частих економічних кріз є те, що в капіталістичному ладі немає нікого, хто дбав би про удержання пропорційности (рівномірности) між поодинокими галузями продукції та про пляновий, відповідаючий потребам, розвиток ріжних продукційних галузей. Тепер це завдання буде лежати на центральному національному банкові. Він буде распоряджатися всіма капіталами громадянства. Він рішатиме, яким галузям промисловости допомогти капіталом. Ведений уповноваженими народніх мас, він зможе вложити вільні капітали туди, де народ їх потребуватиме, себ-то зужити їх для піднесення тих галузей промисловости, на виробу яких відчувається потреба і здержати ті, які не обслуговують певних потреб народніх мас. Соціалізація банків буде рі-

шучим кроком до перемоги над капіталістичною анархією. Адміністраційна рада національного центрального банку буде найвищою економічною владою, найвищим керуючим органом цілого народного хазяйства. Тільки через соціалізацію банків громадянство одержить силу пляномірно вести свою роботу, пляномірно розподіляти капітал між ріжними галузями продукції, пляномірно завдовольняти потреби народу.

Експропріяція експропріаторів.

Соціалізм хоче віддати народові те, що капіталісти і великі земельні власники забрали собі від народу. Вивласнення тих, які досі вивласнювали народ, експропріяція експропріаторів, являється першою передумовою соціалістичного ладу. Сьогодні питання зводиться не до того, чи проводити експропріяцію, але як її провести. Вона не може і не повинна провадитися в формі насильної конфіскації капіталістичної і земельної власности, бо в такій формі вона може бути проведена тільки ціною страшного винищення засобів продукції, через що зубожіли би самі народні маси і захиталася б підстава народного добробуту. Навпаки, експропріяція експропріаторів повинна відбутися в урегульованій і організованій формі; повинна бути так проведена, щоби не було знищено продукційного апарату громадянства, аби від цього не було втрат у промисловости та сільському хазяйстві. Одним з найважніших засобів такої урегульованої експропріяції можуть бути податки.

Ми вказували в попередніх розділах, що спочатку мусять бути соціалізовані: велика індустрія, копальні, ліси, лятіфундії і велика земельна власність. Відшкодовча платня, яку мають одержати дотеперешні власники, повинна бути заплачена віддачою майна. В Німецькій Австрії можна рахувати, наприклад, що $\frac{1}{6}$ відданого майна посідаючих клясів вистарчить на переведення цієї експропріяції. Звичайно, ця віддача майна

мусять відбуватися поступово, так, що малі власники платитимуть далеко менше, а великі далеко більше ніж $\frac{1}{6}$ податків. Така віддача приблизно $\frac{1}{6}$ майна не викличе ніяких технічних труднощів; вона буде здійснена через кредітову — для цієї мети утворену — організацію без великої шкоди для економічних відносин. Віддача майна не є також небезпечна; по зовсім певним дослідам фінансової науки вона не може а ні підвисити ціни на товари, а ні зменшити заробітної платні. Таким чином можливо, без сумніву, передати важну частину громадського продукційного апарату без якої небудь шкоди для економічного життя і без обтяження робітничих мас — у власність широких мас народу.

Другим, не менше важним завданням законодавства буде звільнення народу від гнітучих уплат державним вірителям. Війна обтяжила державу нечуваними боргами. За ці борги мусять платитися відсотки (проценти). Державне банкрутство в формі звичайного зупинення виплати відсотків є ненормальне, бо воно значило би повний розвал усіх банків, ощадних кас, товариств забезпечень, інвалідних кас, потім воно ограбувало би міліони малих збережень урядовців, служачих, ремісників, селян, а також забрало би у всіх промисловців і купців весь капітал їх підприємств. Такої катастрофи треба боятися; бо відсотки за воєнні позики мусять бути оплачені. Але вони повинні оплачуватися не робітничою масою, а посідаючими клясами; держава не сміє оподатковувати робітників, аби дохід з податків віддавати капіталістам, як відсоток. Відсотки для державних кредиторів повинні оплачуватися окремими податками, накладеними на доходи тих, які не працюють. Держава накладає на доходи непрацюючих капіталістів і великих земельних власників спеціальний поступовий податок в висоті приблизно $\frac{1}{3}$ доходу так, щоб великі капіталісти платили більше, а малі менше $\frac{1}{3}$ податків. Дохід з податку вистарчив би на оплату відсотків по воєнним

боргам і оплата ця відбулася би цілком на кошт капіталістів і великих земельних власників, бо коли спеціальний податок накладається не на вартість, а на дохід з майна і накладається поступово, то він згідно фінансовій науці не є шкідливим.

Обидві вище згадані податкові операції будуть зводитися до того, що посідаючі кляси мусіли би з одного боку через віддачу їхнього майна і їхнього доходу платити відшкодування, аби ціною цього передати громадянству на власність велику індустрію і велике землеволодіння, і з другого боку дати ті відсотки, які держава мусить їм платити як своїм кредиторам. І при цьому ціла операція відбудеться більш-менш безболісно. Посідаючі кляси втратять приблизно $\frac{1}{6}$ свого майна і разом з тим через віддачу майна також і частину свого доходу, а з останніх $\frac{5}{6}$ їхнього доходу — $\frac{1}{3}$ вони втратять ще через спеціальний податок на нетрудовий дохід. Таким чином вони будуть платити спочатку коло $\frac{4}{6}$ свого доходу, великі капіталісти більше, малі менше ніж $\frac{4}{6}$. В порівнянні до операцій з доходами, які викликала війна, таке вивласнення ні в якому разі не є радикальне.

Одночасно з цією формою експропріації провадилася би і друга. Громади і повіти, як ми вже вище бачили, соціялізували би промислові і торговельні підприємства, які обслуговують місцеві протреби, а також міський ґрунт і землю, при чому дотеперешні власники одержували би відшкодування в цінних паперах. Це відшкодування вони могли би одержувати і в формі встановленого відсотку з прибутків соціялізованої власності. Дотеперешні власники мали би в своїх руках замість своєї землі, домів, пекарень, млинів і т. п. точно оцінені цінні папери. Слідуюче завдання лежало би в тому, аби знищити і ці кредитні білети і воєнні позики. Це може статися через обмеження права спадщини і оподаткування її.

Юридичне право спадщини мусить бути обмежене подружжям і їх найближчою ріднею. Спадкоємці по

заповіту будуть обов'язані платити високий поступовий спадковий податок. Доходи держави зі спадщини, дохід зі спадкових податків буде вжитий виключно для мети погашення боргів, якими обложене буде громадянство. Таким чином згинуть на протязі кількох генерацій всі борги.

Біжучі державні видатки будуть покриті другим шляхом. До цього часу державне хазяйство спиралося головним чином на податки; тепер, по мірі проведення соціялізації, соціялізовані підприємства стануть головним джерелом державних доходів. Держава матиме право на певну частину чистого доходу з соціялізованої великої промисловости, копалень, з соціялізованої і на комунальних началах оброблюємої великої власности. Арендари, які матимуть в своїм посіданні певну частину соціялізованої великої земельної власности, повинні будуть платити певний відсоток з доходу. Держава матиме також участь в доході промислових спілок організованої індустрії. Соціялізовані галузі торгівлі віддаватимуть їй певну частину свого доходу. По мірі того як розвиватиметься соціялізація, все більша частина державних видатків буде покриватися не доходами з податків, а доходами з соціялізованих підприємств.

Всі суспільні великі перевероти завжди йдуть разом з переверотами в державному хазяйстві: феодалська держава відзначалася тим, що наділювала землею своїх служащих, аби таким шляхом оплатити їх службу. Капіталістична держава характеризується тим, що вона збирає грошеві податки й цим доходом оплачує засоби своєї влади, армію і бюрократію. Соціялістичній устрій будуччини буде завдовольняти свої потреби не доходами з грошових податків, а доходами з соціялізованих підприємств. Але тоді, коли податок, як нормальне джерело державного доходу, буде поступово зменшувати своє значіння, він придбає тим більше значіння як знаряддя при операції розподілення соціялізованих капіталів і доходів. Аби держава могла

покрити свої видатки не податковими доходами, а доходами з соціалізованих підприємств, вона мусить через високі ставки віддачі майна найти засоби здобути ці соціалізовані підприємства, а через високі спеціальні податки на нетрудові доходи здобути засоби, якими зможе знищити тягар воєнних боргів. Податок корінно міняє свою функцію: з засобів покриття нормальних державних видатків, з засобів для покриття адміністраційних державних видатків перетворюється він в засіб експропріації експропріаторів.

Капіталістична держава накладає на широкі народні маси тяжкий тягар в формі податків на споживчі продукти і ці доходи ідуть на оплату відсотків державним кредиторам: через посередні податки використовує вона широкі народні маси на користь капіталові. Будучий соціалістичний устрій піде як раз протилежним шляхом: через те, що він обтяжить капітал віддачою майна і спадщини і накладе спеціальний податок на нетрудовий дохід, а одержаний прибуток вживе на передачу землі і засобів праці на власність громадянства — він використає капітал в інтересі працюючих мас. Податки, які досі були засобом експльоатації народу на користь капіталістів, стануть тепер засобом експропріації капіталістів на користь народу.

Передумови соціалізації.

В ряді розділів ми старалися розглянути, які заходи належало би вжити, аби можна було перевести цей великий соціальний переворот пляново і доцільно в інтересі широких кол громадянства і без шкоди для продукції. Під кінець ще треба звернути увагу на те, які передумови мусять бути здійснені, аби став можливим цей довгий ланцюг різнородних корінних реформ. Ясно, що першою передумовою соціалізації є мир. Ні один із заходів, про які ми говорили, не може бути здійсненим, коли ми живемо в воєнному стані,

коли ще не означені наші кордони, коли морські шляхи ще не відкриті. Наприклад, ми не можемо перевести віддачі майна, доки не знаємо, які території належатимуть до нашої держави, доки важні частини нашої державної землі окуповані чужими військами і доки не розподілено ще воєнних боргів поміж поодинокими новими державами. Ми не є вільні, аби наш суспільний устрій організувати по нашій власній волі, незалежно від пануючих клясів держав Антанти, доки ми самі не оплачуємо виробами нашої праці потрібних нам життєвих продуктів і вугля, а тільки можемо одержати їх в борг з рук побідників. Ми мусимо найперше знову мати мир; ввіз потрібних засобів праці і сирих матеріалів мусить бути вільним, наші машини мусять бути знову пущені в хід, ми мусимо знову почати працювати, аби не бути більше залежними від ласки переможців, не підлягати більше їхнім наказам і силі; мусимо бути вільними, аби будувати наше нове громадянське життя по нашим власним вимогам і по нашій власній волі.

Мир і праця це зовнішні передумови для виконання нашого завдання. Але внутрішньою передумовою для нього є те, аби народ, широкі працюючі маси города і села, хотіли соціальної перебудови. Є люди, котрі думають, що доволі тисяч двох палких і енергичних людей, котрі зробили би переворот і захопили би державну владу; вони зможуть тоді декретувати соціалізм широкий народній масі. Але це помилка. Бо як може незначна меншість, яка своїми терористичними засобами і примусила би широкі народні маси покоритися її волі, керувати великим суспільним продукційним апаратом? Звичайно вона могла би безоглядним терором експропріювати клясу капіталістів, вона могла би завідувати продукційним апаратом з якого небудь революційного центру. Але це був би бюрократичний соціалізм, а не демократичний: бо революційна централь не могла би керувати заводами, ковальнями і маєтками инакше, як через встановлену нею ж

бюрократію, до виконання наказів якої примушувало би військо. А ми не хочемо бюрократичного соціалізму, який означав би панування малої меншости над цілим народом. Ми хочемо демократичного соціалізму, себ-то економічного самоурядування цілого народу. Через цілу систему демократичних організацій повинен народ сам улаштувати своє економічне життя. Ми пізнали ці організації в попередніх розділах. Робітничі ради в поодиноких підприємствах, ради наємців в поодиноких наємних домах, професійні організації, споживчі товариства, сільсько-господарчі кооперативи, городські і сільські громади, адміністраційні ради в поодиноких галузях промисловости, контрольні ради в поодиноких маєтках, повітові аграрні управи (комісії) і їхні страхові ради, краєві культурні ради і державна сільсько-господарча рада, адміністраційна рада національного центрального банку і врешті парламент і складений з його членів уряд — являються найважнішими організаціями, які прийдуть на місце капіталістів і великих земельних власників керувати засобами праці, самою працею і регулювати економічне життя. Але така система економічного самоврядування народу ставить передумовою активну участь, охоче співробітництво широких працюючих мас. Для цього народ не може бути примушений насильно незначною меншістю, воно повинно виходити з власної волі працюючих мас. Через те першою передумовою соціалізму є те, аби широкі маси народу, аби більшість народу мала соціалістичні переконання, аби в ній була воля до соціалізму.

Але соціалізм має ще іншу передумову: він вимагає такої держави, яка по своїй суті була би здатною перевести соціальний переворот. На цю передумову мусимо, головно ми, в Німецькій Австрії, звернути увагу. Бо ми стоїмо ще перед великим питанням, чи наша держава буде складовою частиною великої німецької республіки, чи вона злучиться з чехами, полудшевіми славянами, мадьярами, поляками, румуна-

ми в один союз держав, т. зв. „Дунайську федерацію“. Від цього рішення залежить в першу чергу будучина нашого суспільного устрою.

Уявм собі таку федерацію наддунайських народів! Хто повинен внутрі цієї федерації проводити соціалізм? Німецько-Австрійський уряд? Алеж не можна собі уявити, аби в одній і тій самій федерації, в одному і тому самому економічному районі (території) соціалістична Німецька-Австрія могла бути сполученою з капіталістичними сусідніми державами. Або може ціла федерація повинна йти спільним шляхом до соціалізму? Може спільний уряд, складений ціми всіми народами, повинен перевести соціалізацію? Перш за все, передумовою соціалізації є сильний, одностайний, працездатний уряд, який може зломити опір капіталістів і земельних панів і збудувати сильну, одноманітну і доцільну соціалістичну організацію. Союзний уряд (влада) такої кволої федерації не міг би виконати цього важкого завдання. Прилучення нас до дунайської федерації замкнуло би нам на довгий час шлях до соціалізму.

Зовсім другі наші перспективи коли Німецька-Австрія стала би державою-членом великої німецької республіки. Велика німецька республіка не буде кволим союзом держав, а сильною союзною державою з сильним одностайним урядом і спільним законодавчим парламентом; там буде сильна державна влада, котра зможе побороти опір пануючих класів і завести новий суспільний устрій. А що ця державна влада буде опанована волею до соціалізму, це гарантує нам кількість, духовна дозрілість і революційна рішучість німецьких робітників. Приєднання до Німеччини відкриває нам шлях до соціалізму. Воно є першою передумовою здійснення соціалізму. Через це боротьба за соціалізм у нас в краю повинна вестися під знаком боротьби за приєднання до Німеччини.

Отже ми показали, як ми можемо і як хочемо дійти до соціалізму. Але, звичайно, шлях до соціалізму

нами представлений не є одиноким. Соціалізм може прийти також другими шляхами. Як що наш народ не зрозуміє потреб часу, як що посідаючі кляси спротивляться конечному і неминучому, а працюючі маси, ошукані і обдурені, не пізнають свого власного інтересу і не зуміють скористати політичної сили, яку дала їм демократична республіка, тоді, звичайно, соціалізм прийшов би другим шляхом, не як наслідок плянної будуючої праці, а як наслідок страшної бурі, яка перш за все усе зруйнує, знищить, аби тоді на руїнах старого світу повстав новий. Як би соціалізм мусів прийти таким шляхом, ми повинні були б дуже дорого його окупити: окупити роками горожанської війни, страшним знищенням наших засобів продукції, роками всезростаючої нужди, ще гіршою бідною ніж та, яку маємо зараз завдяки війні. Соціалізм став історичною konieczністю; в кожному разі він прийде. Питання тільки, яким шляхом. Працюймо ж всі над тим, аби він прийшов не як наслідок руйнуючих катастроф, але як плід свідомої праці!

ВИДАВНИЦТВО
„ЗНАТТЯ ТО СИЛА”

друкує і готує до друку такі книжки:

- О. Бауер.** Шлях до соціалізму.
- К. Каутський.** Соціяльна революція.
- Шлях до влади.
 - Тероризм і комунізм.
 - Соціялізація сільського господарства.
 - Що таке соціялізація.
- Г. Штребель.** Німецька революція, її розвиток і дотеперішній перебіг.
- Соціалізм як культурний рух.
 - Від буржуазної до пролетарської революції
- О. Ріле.** Виховання до соціалізму.
- К. Реннер.** Працюючий люд і податки.
- К. Маркс.** Злидні філософії.
- Критика політичної економії.
- М. Бер.** Карл Макс; його життя та його наука.
- і інші.
-